

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№4/2023, 107-116

ЭКОНОМИКА

УДК: 336.648

DOI: [10.52754/16948610_2023_4_12](https://doi.org/10.52754/16948610_2023_4_12)

**САНАРИПТИК ЭКОНОМИКА ШАРТТАРЫНДА ИШКАНАНЫН КАРЖЫ
РЕСУРСТАРЫН БАШКАРУУ**

**УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ**

MANAGING A COMPANY'S FINANCIAL RESOURCES IN THE DIGITAL ECONOMY

Имаралиев Омурбек Рахманалиевич

Имаралиев Омурбек Рахманалиевич

Imaraliev Omurbek Rakhmanalievich

э.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.э.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Economics, Associate Professor, Osh State University

oimaraliev@oshsu.kg

ORCID: 0000-0002-1172-7307

Бексултанов Азисбек Абдилкариевич

Бексултанов Азисбек Абдилкариевич

Beksultanov Azisbek Abdilkarievich

э.и.д., профессор, М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети

д.э.н., профессор, Кыргызский экономический университет имени М. Рыскулбекова

Doctor of Economics, Professor, Kyrgyz Economic University named after M. Ryskulbekov

azis@mail.ru

САНАРИПТИК ЭКОНОМИКА ШАРТТАРЫНДА ИШКАНАНЫН КАРЖЫ РЕСУРСТАРЫН БАШКАРУУ

Аннотация

Макалада экономиканы санариптештирүү шарттарында ишкананын каржылык ресурстарын башкаруу ыкмалары жана каржылык инструменттеринин колдонулуштары каралган. Салттуу жана санариптик экономиканын каржылык инфраструктурасынын элементтери аныкталган. Андан сырткары, макалада салттуу каржылык инфраструктурадан олуттуу айырмачылыктары бар онлайн платформалар аркылуу каржылоонун альтернативдүү ыкмасын колдонуу менен каржылык процесстерди автоматташтыруу, санариптик продуктулардын пайда болушу, кредиттик ресурстарды алуунун жаңы булактары талкууланат. Берилген материалдардын негизинде, санариптик продуктулар экономиканы санариптештирүүнүн негизинде ишкананын финансылык ресурстарын башкаруунун натыйжалуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзөрү айдан ачык. Жаңы экономика шарттарындагы ишкананын каржылык ресурстарын башкарууда санариптик өнүмдөрдү колдонуунун мүмкүнчүлүктөрү ачылды. Натыйжада салттуу экономикадан санариптик экономикага интеграциялаштыруу этаптарында каржылык ресурстарды башкарууну санариптештирүүнүн актуалдуу экени илимий-методикалык жолдор менен аныкталды.

Ачык сөздөр: санариптик экономика, каржы ресурстары, башкаруу, ишкана, өнүгүү, каржы ресурстарын башкаруу, санарип экономикасынын өнүмдөрү.

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

MANAGING A COMPANY'S FINANCIAL RESOURCES IN THE DIGITAL ECONOMY

Аннотация

В статье рассматриваются методы управления финансовыми ресурсами компании и использование финансовых инструментов в условиях цифровизации экономики. Определены элементы финансовой инфраструктуры традиционной и цифровой экономики. Кроме того, в статье рассматриваются автоматизация финансовых процессов, появление цифровых продуктов и новых источников получения кредитных ресурсов с использованием альтернативного метода финансирования через онлайн-платформы, которые существенно отличаются от традиционной финансовой инфраструктуры. На основе приведенных материалов видно, что цифровые продукты способствуют повышению эффективности и конкурентоспособности в управлении финансовыми ресурсами предприятия на основе цифровизации экономики. Открылись возможности использования цифровых продуктов в управлении финансовыми ресурсами компании в условиях новой экономики. В результате научно-методическими средствами определена актуальность цифровизации управления финансовыми ресурсами на этапах интеграции от традиционной экономики к цифровой экономике.

Ключевые слова: цифровая экономика, финансовые ресурсы, управление, предприятие, развитие, управление финансовыми ресурсами, продукты цифровой экономики.

Abstract

The article explores strategies for overseeing a company's financial assets and the utilization of financial tools within the framework of the digital transformation of the economy. It identifies components of the financial infrastructure in both traditional and digital economies. Additionally, the article delves into the automation of financial procedures, the advent of digital products, and novel avenues for acquiring credit resources through alternative online financing platforms, which markedly differ from conventional financial structures. Drawing from these insights, it becomes evident that digital products play a pivotal role in enhancing efficiency and competitiveness in the management of a firm's financial assets amid the ongoing digitalization of the economy. This has paved the way for the integration of digital products into the management of a company's financial resources in the contemporary economy. Consequently, the significance of digitizing financial resource management during the transition from the traditional to the digital economy was established through scientific and methodological approaches.

Keywords: digital economy, financial resources, management, enterprise, development, financial resource management, digital economy products.

Киришүү. Ишкананын каржылык ресурстары – мамлекеттин экономикалык системасынын элементи болуп, ички продукцияны түзүүдөн тартып жарандардын ортосундагы экономикалык мамилелерге чейинки өлкөдөгү экономикалык мамилелерди тейлөөчү каржылык каражаттардын фондун түзүүгө, бөлүштүрүүгө жана кайра бөлүштүрүүгө катышат. Экономикалык ишмердүүлүк чөйрөлөрүнүн санариптик трансформациясы катары каралган жаңы экономикалык шарттарда ишканалардын каржылык системаларынын колдонулуп келген моделдери менен каржылык чөйрөнү санариптик экономикага трансформациялоонун заманбап талаптарынын ортосунда дал келбөөчүлүктөр бар. Бул башкаруунун колдонуудагы системалары менен жаңы санариптик каржылык инфраструктураны, каржынын электрондук булактарын куруу, капиталдын эл аралык кыймылын тездетүү ортосундагы бир катар карама-каршылыктар менен шартталган. Демек, санариптик экономиканын каржылык инфраструктурасынын негизги компоненттерин аныктоо атаандаштык артыкчылыктарга жетүү жана өзүнүн экономикалык кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн ишкананын актуалдуу милдети болуп саналат.

Санариптик экономика техникалык прогресстин табигый натыйжасы болуп, технологиялык инфраструктуранын өнүгүшү жана өтө чоң берилгендердин базасын колдонуу коомчулукта масштабдуу санариптик трансформацияга алып келди. Санариптештирүүнүн биринчи этабы миллиондогон керектөөчүлөр үчүн интернетке кирүү мүмкүнчүлүгүнүн кеңейиши менен мүнөздөлсө, азыркы этабы өндүрүшкө жана аны башкарууга кенен спектрдеги санариптик сервистердин, продуктулардын жана системалардын киргизилиши менен айырмаланат.

Интернеттин жана сапаттуу байланыштын ааламдашуусу санариптик экономикага бурулуштун өбөлгөсү болуп калды. Натыйжада, топтолгон маалыматты иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүн берет, бул маалыматтардын чоң массивдерин алмашуу, аларды сактоо жана топтоо, аны анализдөө, тыянак чыгаруу, негиздүү чечимдерди кабыл алуу жана ар кандай пайда алуу мүмкүнчүлүгүн ачты. Мунун баары үчүн тиешелүү инфраструктура, глобалдык маалыматтык чечимдердин структураланган системасы керек.

Коомдогу экономиканын сапаттык өзгөрүшүнө байланыштуу санариптик экономикага өтүү болуп көрбөгөндөй актуалдуу болуп калды. Жаңы санариптик чечимдердин жана платформалардын аркасында ишканалардын жетекчилери жана жеке адамдар чоң масштабда өз ара аракеттенүүнүн транзакциялык чыгымдарын азайтат жана ар кандай түзүмдөр: мамлекеттик жана чарба жүргүзүүчү субъекттер менен тыгыз кызматташууну ишке ашырат. Натыйжада, тармактык кызматтарга, башкача айтканда, санариптик же электрондук экономикага негизделген экономика пайда болот.

Өнүккөн өлкөлөрдө транзакциялык сектор улуттук ИДПнын 70 % дан ашыгын түзөт. Транзакциялык сектордун өсүшү экономиканын санариптик сегментинин кеңейишинин негизги себеби болуп саналат. Бул секторго мамлекеттик башкаруу органдары, консультациялар жана маалыматтык кызматтар, каржы, сатуу, ар кандай коммуналдык, жеке жана социалдык кызматтарды көрсөтүү тармактары кирет.

Экономиканын өзгөрүү деңгээли жана динамикасы канчалык чоң болсо, өлкөнүн ичинде жана сыртында уникалдуу маалыматтардын көлөмү ошончолук көп айланат, бул мамлекеттик экономикалардын ичинде көбүрөөк маалымат трафигине алып келет. Демек, катышуучулардын саны көп жана жаңы технологиялык кызмат көрсөтүүлөрүнүн кирүү

деңгээли жогору болгон рыноктордо санариптик экономика кыйла жемиштүү иштейт. Бул биринчи кезекте "Интернетке көз каранды" тармактарга (транспорт, соода, логистика ж. б.) тиешелүү. Мында үлүштүк сегменттин үлүшү болжол менен ИДПнын 10% ын, жумуштуулуктун 4% дан ашыгын түзөт жана бул мүнөздөмөлөр айкын өсүү тенденциясына ээ.

Бул илимий изилдөөнүн негизги максаты, санариптик экономиканын таасиринин астында ишкананын каржылык ресурстарын натыйжалуу жана атаандаштыкка жөндөмдүү башкаруунун өзгөчөлүктөрүн ачып берүү, санариптик өнүмдөрдү колдонуунун натыйжалуулугун анализдеп кароо болуп саналат. Технологиялык аспектиде санариптик экономиканы төрт агым аныктайт: Булуттагы эсептөө жана социалдык медиа, мобилдик технологиялар, бизнес-аналитика, ал эми, глобалдык планда – социалдык тармактар. Бул улуттук сегментти түзүүдө алардын мүмкүнчүлүктөрүн принципалдуу пайдалануу дегенди билдирет.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары

Жаңы экономикалык шарттардын процесстеринин жогорку динамикасы эбегейсиз зор мүмкүнчүлүктөрдү ачып, бул процесстерди адекваттуу башкарууну камсыз кылуу милдеттерин биринчи планга коюп жатат. Жаңы экономика – бул эң ылайыктуу ыкмаларды колдонуу менен өсүү маселелерин чечүү үчүн буга чейин белгилүү болгон жана жеткиликтүү болгон жаңы нерсенин туруктуу синтезин камсыз кылган санариптик экономика. Санарип экономикасы – бул өзүнчө тармак эмес, ал салттуу экономика менен чырмалышып, барган сайын так айырмалоо кыйын болгон учурдагы реалдуулукту толуктаган виртуалдык чөйрө. Санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн негизги платформасы – глобалдык интернет. Интернеттин сандык таралышы мыкты интеграцияланган маалыматтык жана компьютердик технологиялар (мындан ары - МКТ) аркылуу ишкананын каржылык ресурстарынын иштешине активдүү таасир этүүчү принципалдуу жаңы сапаттык өзгөчөлүктөргө ээ болууда (Кемелдинова, 2020, б. 168-171).

Каржылык ресурстар рыногу бүгүнкү күндө глобалдуу жана санариптик технологиялардын таасири астында толугу менен калыптанган, натыйжада каржылык инфраструктуранын жаңы формалары жана элементтери пайда болууда: виртуалдык банктар, реалдуу убакыт режиминде бардык транзакцияларга көз салуу үчүн *real-timebanking* долбоорлорун иштеп чыгышып, каржылык чөйрөгө мүмкүнчүлүк берүүчү каржылык технология компаниялары булут сактагычын, эл аралык электрондук акча системаларын, санариптик валюта рыногун колдонууга мүмкүнчүлүк берет (Ташиев, 2022, б. 122-129).

Төмөндө салттуу-классикалык жана санариптик экономикалардын каржылык инфраструктурасынын элементтерин салыштыруу чагылдырылган (таблица 1).

Таблица 1. Салттуу жана санариптик экономика шарттарында каржылык инфраструктура элементтери

Каржылык инфраструктура элементтери	Экономиканын формалары	
	Салттуу-классикалык	Санариптик
Каржылык институттар	Банктар (мамлекеттик, коммерциялык)	Виртуалдык банктар (On-line banking, Ebanking, Internet banking)
	Каржылык ортомчулар (уюмдар, мекемелер, бирикмелер)	Каржылык-техникалык компаниялар (FinTech) Электрондук акчалардын эл аралык системалары (PayPal, M-Pesa, Chipknip, «Октопус»)
Каржылык базарлар	Акча базары (кыска мөөнөттүү баалуу кагаздар, банктар аралык займдар, евровалюта)	Цифралык акчалар базары (Bitcoin, Litecoin, Namecoin, NXT, PPCoin)
Каржылык инструменттер	Кредиттер (эл аралык, банктык, коомерциялык) жана ссудалар (инвестициялык)	«Онлайн» кердиттер (Мбанк, Moneza, Moneyman, Smartcredit, Vivus)
	Төлөм инструменттери (чек, вексель, мемориалдык ордер, төлөм талап-квитанция)	it-платформаларынын төлөө кызматтары (Папида, X-Plat, PayU, LiqPay, PyPy)
Каржылык кызматтар	Инвестициялар (кача каражаттары, баалуу кагаздар, мүлк)	Краудфандинг (Kickstarter, Indiegogo, “Na-starte”, Boomstarter) жана краудинвестинг (EquityNet, AngelList, OurCrowd)

Жогоруда келтирилген маалыматтарды талдоо менен санариптик экономиканы өнүктүрүү байланыш тармагындагы ишканалар үчүн кеңейтилген мүмкүнчүлүктөрдү берери көрүнүп турат. Интернеттеги заманбап сайттар бизнес жүргүзүү, инвестициялоо, керектүү каржылык ресурстарды жана сатуу рынокторун табуу үчүн шарттарды жакшыртууга мүмкүндүк берет. МКТнын тез өнүгүшү менен заманбап бизнес үчүн жаңы жана жагымдуу каржылоо мүмкүнчүлүктөрү пайда болду (Эргешова, 2022, б. 251-253).

Мамлекеттин социалдык-экономикалык өнүгүү багыты негизинен өндүрүш, кайра иштетүү, билим берүү, кызмат көрсөтүү, жеңил өнөр жай ж.б. тармактардык көрсөткүчтөрү менен аныкталып, бул тармактардын айланасында атайын мамилелешүү аянтчаларын куруу зарылдыгы менен чектелет. Андыктан бул тармактарды өз ара мамилелешүү аянтчаларына бириктирүү, же маалымат алмашуу процессин жөнгө салуу учурдун талабына ылайык санариптештирүү аркылуу жолго коюлат.

Экономикалык процесстерди санариптештирүү өндүрүшкө сырьелук базанын келүүсүн, өндүрүш базаларында сырьену продукцияга айландырууну б.а. продукция иштеп чыгууну, даяр продукцияны сатууну, сатуудан түшкөн каражаттарды, каржылык ресурстарды башкарууну санариптик өнүмдөрдүн жардамында автоматташтыруу болуп саналат.

Ал эми санариптик экономиканы өнүктүрүү деңгээли өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү менен тыгыз байланышта, бул мамлекеттин жана бизнестин аны өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруусун талап кылат. Санариптештирүү социалдык процесстерге тамыр жайууда, адамдардын ийгиликтүү ишмердүүлүгү барган сайын андан көз каранды, мындан тышкары, мамлекеттик уюмдардын жана түзүмдөрдүн ишине санариптик технологияларды масштабдуу киргизүү жүрүп жатат. Кыргызстан санариптик экономиканын өнүгүү деңгээли боюнча дүйнөдө алдыңкы орундарды ээлебейт, бирок лидерди ээрчиген өлкөлөрдүн тобунда

ишенимдүү кармалып, жылдан жылга өз позициясын жакшыртууда. Санариптик экономиканы андан ары өнүктүрүү үчүн мамлекет менен бизнестин кызматташтыгын өнүктүрүү зарыл.

Дүйнөлүк практикада экономикалык аянтчаларда, ишкердүүлүк чөйрөлөрүндө, бизнес тармактарында ишканалардын каржылык ресурстарын башкаруу жана бизнес долбоорлорду уюштуруу алдыңкы МКТнын негизинде жолго салынын, өнүгүп келе жатат (Имаралиев, 2022, б. 299-304). Ишкердик долбоорлорду эффективдүү уюштуруу краудфандинг, краудсорсинг жана фандрейзинг технологияларын жана инструменттерин колдонуу аркылуу мүмкүн болот. Алардын негизинде каржылык ресурстарды издөө жана пайдалануу процессинин визуализациясы төмөндө берилген (сүрөт 1).

Сүрөт 1. Интернет платформалардын жардамында каржылык ресурстарды издөө жана пайдалануу

Инновация жана технологиялык өзгөрүүлөр адамзаттын прогрессинин ачкычы болуп саналат. Алар базар экономикасынын өзгөчөлүгү. Азыркы учурда, санариптик технологиянын экспоненциалдуу өнүгүшү, демек, анын ачылыш потенциалы бар (Бекташева, 2022, б. 141-148).

“Санариптик” технологиялар финансылык стратегиялардын негизи болуу менен башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга шарт түзөт. Ал эми алардын трансформациялоочу күчү салттуу системаларды, өндүрүш чынжырларына өзгөртүп, жаңы санарип өнүмдөрүнүн пайда болушун шарттайт (2-таблица).

Таблица 2. Санарип өнүмдөрү (продуктылары)

Санарип өнүмдөрү (продуктылары)	Аныктамалары
BlockChain	BlockChain – борбордон ажыратылган (бир дагы борбордук башкаруусуз), анын туура иштөөсүн каалаган катышуучусу текшере ала турган каржы системасын куруунун бир бөлүгү катары иштелип чыккан. Мунун негизинде, BlockChain – ар бир катышуучусунда көчүрмөсү бар, маалымат базасын сактоо жана шайкеш келтирүү ыкмасы болуп саналат.

Digital marketing	Санарип Маркетинг – санариптик каналдарды, online-стратегиялардын интеграцияланган ыкмаларын, веб-сайттарды жана мобилдик тиркемелерди иштеп чыгууну, креативдүүлүк жана копирайтингди, контексттик жарнаманы жана SMMди, ошондой эле издөө системасын илгерилетүү; контексттик жана тизердик, медиа жана баннердик жарнама; социалдык тармактарда жана блогдордо сатуулар; смартфондор, планшеттер жана башка маалымат каражаттары үчүн мобилдик тиркемелерди түзүү; вирустук жарнама иштеп чыгуу сыяктуу аракеттер учурундагы кыймылдаткыч инструменттер топтому болуп саналат.
CRM&BPM	CRM&BPM – сатуу системасы: транзакциялардын бардык түрлөрүн башкаруу үчүн даяр процесстер. Кардарлар менен өз ара мамилелерди башкаруу (CRM) тутумунун жана бизнес процесстерин башкаруу (BPM) тутумунун мүмкүнчүлүктөрүн бириктирет. Бул bpm'online платформасында иштелип чыккан биринчи колдонмо чечим болуп саналат.
Grid- технологиялары	Grid технологиясы – бул географиялык жактан бөлүштүрүлгөн инфраструктура, ал көптөгөн ар кандай глобалдык ресурстарды, маалымат базаларын жана атайын программалык камсыздоону бириктирет, колдонуучу алардын жайгашкан жерине карабастан каалаган жерден кире алат.

Бул жаңы санариптик өнүмдөр заманбап компьютер технологияларынын өнүгүшү менен өндүрүштүн ар кандай тармагында колдонулуп, ишканалардын финансылык ресурстарын, адам ресурстарын башкарууну жеңилдетүүгө көмөктөшүп келет.

Маселен, блокчейн технологиясы бул бизнес тармагынын ичинде ачык маалымат алмашууну уюштурууга мүмкүндүк берген, өркүндөтүлгөн маалымат базасынын механизми катары каралат. Блокчейн базасы маалыматтарды чынжырга байланган блоктордо сактайт жана ар бир катышуучусунда көчүрмөсү бар, маалымат базасын сактоо жана шайкеш келтирүү ыкмасы болуп саналат.

Ал эми, санариптик маркетинг – санариптик экономиканын ажырагыс бир бөлүгү болуп саналат жана ал экономикалык процесстерди, акча-товар алмашуу процесстерин ишке ашырууда колдонулуп келет. Санариптик маркетинг максаттуу аудитория жөнүндө так жана объективдүү маалыматты гана чогултпастан, брендди же продуктыны илгерилетүүнүн натыйжаларын байкап турат.

CRM&BPM-сатуу системалары булар ишкананын каржылык ресурстарын да, адам ресурстарын да натыйжалуу башкаруу үчүн колдонулган даяр процесстер болуп саналат. Ал bpm'online платформасында иштелип чыккан биринчи колдонмо чечим болуп, ишкананын өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууда кардарлар менен өз ара мамилелерди башкаруу (CRM) тутумунун жана бизнес процесстерин башкаруу (BPM) тутумунун мүмкүнчүлүктөрүн бириктирет.

Grid технологиясы – бул чоң аймактык бөлүштүрүлгөн ресурстардын көп санын бөлүштүрүү жана жогорку өндүрүмдүү эсептөөлөрдү колдоо үчүн түзүлгөн активдүү өнүгүп жаткан прогрессивдүү технология. Негизги милдет — колдонуучулардын, уюмдардын жана ресурстардын динамикалык өзгөрүп жаткан жамааттарынын ортосунда ийкемдүү, коргологон, координацияланган ресурстарды бөлүшүү мейкиндигин ишке ашыруу. Бул технологиялар ишкананын архитектурасынын негизинде интеграцияланган бөлүштүрүлгөн чөйрөнү курууга мүмкүндүк берет, ага айрым системалар турмуш-тиричилик приборлорун электр тармагына кошуу окшоштугу боюнча заматта кошулушу мүмкүн. Бул географиялык жактан бөлүштүрүлгөн инфраструктура, ал көптөгөн ар кандай глобалдык ресурстарды, маалымат

базаларын жана атайын программалык камсыздоону бириктирет, колдонуучу алардын жайгашкан жерине карабастан каалаган жерден кире алат.

Демек, жаңы санариптик продуктыларды ишке киргизүү, финансылык ресурстардын болушуна туруктуу мониторинг жүргүзүү үчүн эң жагымдуу шарттарды түзүүгө, ошондой эле ишкананын экономикалык кызыкчылыктарын канааттандыруу жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү издөө максатында пайдалануу, аларды эң натыйжалуу жайгаштыруу вариантын түзүүгө багытталган.¹

Жогоруда каралган жаңы санариптик өнүмдөр өндүрүштүк процесстерди, каржылык ресурстарды жана адам ресурстарын башкарууда натыйжалуу башкарууну жолго салат. Ошондой эле коомчулукта аны терс жактары да каралып, коркунучтары, тобокелчиликтери да анализденип турат.

Маселен, сырттан келген технологиялардын иштөөнүн көпчүлүк тармагына кирүүсү, ата мекендик өндүрүүчүлөрдүн өз алдынчалуулугун бир аз чектөө менен анын алсыздыгын жогорулатат. Улуттук киберкоопсуздук үчүн каржы, транспорт жана энергетикалык инфраструктура, экономиканы башкаруу, социалдык "инженерия" жана моделдөө тармагына чыныгы коркунучтар бар. Ал эми коом үчүн роботтоштуруучу фирмалардын жана компаниялардын айынан жумушунан айрылган адамдардын саны кыйла көбөйүп адамдык жана кадрдык мүмкүнчүлүктөрдү кемсинтүү пайда болот. Адамдардын олуттуу бөлүгү даяр эместигинен улам "заманбап" жумуштарды аткара албай калышы мүмкүн.

Андыктан, санариптик чечимдер жалпы коомчулук үчүн жаңы коркунучтарды, тобокелчиликтерди алып келет. Ошондуктан өлкөдө санариптик сабаттуулукту жогорулатуу жана киберкоопсуздук, берилгендерди коргоо, электрондук кол тамга боюнча практикаларды оптимизациялоо боюнча демилгелүү иштерди жүргүзүү зарыл. Алдынкы бизнес-эксперттер негизинен ЕАЭБ өлкөлөрүндө санариптик экономика эми гана жаралып, өнүгүүнүн эң баштапкы этабында экендигине токтолушат (Ташбаев, 2020, б. 278-285). Жакынкы мезгилдерде атаандаштыкка жөндөмдүү болуу үчүн ишкана, уюмдарга, мамлекеттик мекемелерге инновацияларды колдонууга жөндөмдүү болгон кызматкерлер, жетекчилер керек болот. Алар заманбап технологияларды иштеп чыгууга жана колдонууга даяр болуп, санариптик экономиканын өнүгүүсүнөн артта колбоого аракет жасашы мезгил талабы (Токторов, 2020, б. 163-171).

Дүйнө коомчулугу санариптештирүү процессине карай багыт алып жатканда, "Кыргыз Республикасын өнүктүрүү үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологиянын" УЛУТТУК СТРАТЕГИЯСЫна ылайык, Кыргызстанда да салттуу экономикадан санариптик экономикага өтүү керек, бул ата мекендик өндүрүштүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет.² Бирок, ошол эле учурда, санариптик экономиканын ишин андагы көйгөйлөр бузушу мүмкүн. Санариптик экономиканын негизги көйгөйү маалыматташтыруу, маалыматтардын санынын көбөйүшү жана аларды интернетте сактоо, санариптик кызматтардын спектрин кеңейтүү жана жекелештирүү менен байланышкан, бул санариптик

¹ Санарип экономика – санариптик көндүмдөр. URL: <https://www.undp.org/ky/kyrgyzstan/publications/санарип-экономика-санариптик-көндүмдөр> (дата: 21.10.2020).

² “Кыргыз Республикасын өнүктүрүү үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологиянын” улуттук стратегиясы. URL: <https://medialaw.asia/book/export/html/1331>.

кызматтардын чөйрөсүндө контролдун төмөндөшүнө жана алдамчылыктын деңгээлинин жогорулашына алып келет.

Натыйжада, маалыматтын бузулуу ыктымалдыгы жогорулайт. Бул көйгөйгө каршы туруу үчүн санариптик экономикада маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу керек. Маалыматтык коопсуздуктун негизги багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: маалыматты укуктук коргоо; маалыматты техникалык коргоо; маалыматты криптографиялык коргоо; маалыматты физикалык коргоо.

Бул экономикада иштеп жаткан санариптик технологиялардын бардык артыкчылыктарын жана кеңири функционалдуулугун эске албастан, маалыматтарды жана коопсуздукту, өздүк гана эмес, керектөөчүнү да коргоону унутпоо зарыл экенин көрсөтүп турат.

Ошондуктан, жаңы экономика шарттарында заманбап МКТнын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен салттуу инфраструктурада иштеп жаткан экономиканын натыйжаларынан олуттуу айырмаланган натыйжалуулукка жетүү практикада далилденип жатканын айтууга болот. Анын да бирден бир себептери санарип өнүмдөрүн эффективдүү пайдалануу болуп эсептелет. Санарип өнүмдөрү онлайн платформаларда карыжылык ресурстарды башкарууну автоматташтыруу аркылуу программалык моделдерин түзүп, чыгымдарды азайтуучу натыйжалуу инструменттер болуп эсептелет.

Жыйынтыктап айтканда, салттуу инфраструктурадан олуттуу айырмачылыктары бар онлайн платформалар аркылуу каржылоонун альтернативдүү ыкмасын колдонуу менен каржылык процесстерди автоматташтыруу, санариптик продуктулардын пайда болушу, кредиттик ресурстарды алуунун жаңы булактары анализденип, ишкананын каржы ресурстарын башкарууда натыйжалуу болору каралды. Берилген материалдын негизинде, санариптик продуктылар экономиканы санариптештирүүнүн негизинде ишкананын финансылык ресурстарын башкаруунун натыйжалуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзөрү айдан ачык.

Колдонулган адабияттар

1. Кемелдинова, Ж. М. Улуттук экономиканы санариптик ааламдашуу шартында өнүктүрүү тенденциялары / Ж. М. Кемелдинова, Ж. Б. Джумабекова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2020. – No. 2. – P. 168-171. – DOI 10.26104/NNTIK.2019.45.557. – EDN BZFYGG.
2. Ташиев, Н. М. Перспективы развития бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики / Н. М. Ташиев, М. Турганбаева, К. Карабаева // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2022. – №1. – С. 122-129. – EDN: SEQNZH.
3. Эргешова, Ч. М. Роль бухгалтерской профессии и бухгалтерского учета в цифровой экономике / Ч. М. Эргешова, Ж. М. Азимов // Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2022. – № 3-2(38). – С. 251-253. – EDN ATETAЕ.

4. Имаралиев, О. Р. Ишкананын өнүгүү стратегиясын иштеп чыгууда маркетингдик ишмердүүлүктүн ролу / О. Р. Имаралиев, Ш. Маматайып Уулу // *Alatoo Academic Studies*. – 2022. – No. 3. – P. 299-304. – DOI 10.17015/aas.2022.223.36. – EDN SZZCCB.
5. Бекташева, А. (2022). Цифровая экономика как хозяйственная система: причины и условия возникновения цифровой экономики. *Вестник Ошского государственного университета*, (3), 141-148. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_3_141. EDN: WAYULU.
6. Санарип экономика – санариптик көндүмдөр. URL: <https://www.undp.org/ky/kyrgyzstan/publications/санарип-экономика-санариптик-көндүмдөр> (дата: 21.10.2020).
7. Ташбаев, А. М. Санариптик экономика түшүнүгүнө адистердин жана бизнес-чөйрөсүнүн көз караштары / А. М. Ташбаев, А. А. Маликов // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2020. – No. 1-1. – P. 278-285. – EDN: RAZGRJ.
8. Токторов, К. К. Айыл-чарба ишканаларын башкаруу механизмдин натыйжалуу иштөөсүнүн илимий негиздери / К. К. Токторов, Г. К. Кантороева, А. Батыр Уулу // *Alatoo Academic Studies*. – 2020. – No. 2. – P. 163-171. – DOI 10.17015/aas.2020.202.19. – EDN SLQFOV.
9. “Кыргыз Республикасын өнүктүрүү үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологиянын” УЛУТТУК СТРАТЕГИЯСЫ. Электрондук документ. Жеткиликтүү режими: <https://medialaw.asia/book/export/html/1331>.